

Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) voortplantend waargenomen in De Weerribben

T. Muusse & G. Veurink

Inleiding

Tijdens een gerichte zoektocht in Nationaal Park De Weerribben zijn op 11 mei 2011 maar liefst vier mannetjes en een ei-afzettend vrouwtje van de Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) waargenomen. Dit is de bevestiging dat zich in het Overijsselse natuurgebied een populatie bevindt van deze in Noordwest-Europa zeldzame soort. Het is sinds de jaren vijftig niet meer voorgekomen dat er meer dan twee exemplaren tegelijk te zien waren in Nederland. Deze vondst werd voorafgegaan door losse waarnemingen van de soort in 2009 en 2010. Na 11 mei 2011 volgden meer waarnemingen. Ook werd de soort ontdekt op andere locaties

in De Weerribben en in De Wieden. Dit artikel geeft een beschrijving van de ontdekking in 2011 en geeft de verschillende waarnemingen in De Weerribben weer. Het bespreekt ook het biotoop op de locaties in De Weerribben. Ook oudere Nederlandse gevallen worden kort besproken.

Waarnemingen in 2009 en 2010

Aanleiding voor de zoektocht op 11 mei 2011 waren twee eerdere waarnemingen van Sierlijke witsnuitlibel in De Weerribben, in 2009 en 2010. Op 22 juni 2009 maken onder andere Gerard Jannis en Gaby Bollen melding van een volwassen mannetje Sierlijke witsnuitlibel in De

Figuur 1. Mannetje Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*), NP De Weerribben, 11 mei 2011. Dit territoriale mannetje toont ietwat gele achterlijfsaanhangselen en is mogelijk dus nog niet heel oud. Het is hetzelfde mannetje dat in copula werd gezien (zie figuur 8 en 9).

Male *Leucorrhinia caudalis*, De Weerribben, 11 May 2011. This territorial male has pale yellow appendages and possibly indicating it is fairly young. This is the same male which was seen in copula (Foto: Theo Muusse).

Figuur 2. Mannetje Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*), NP De Weerribben, 22 juni 2009. Overduidelijk de eerste waargenomen Sierlijke witsnuitlibel voor De Weerribben. Op 20 mei 2011 wordt er in deze omgeving opnieuw een mannetje gezien.

Male, De Weerribben, 22 June 2009. The first Leucorrhinia caudalis ever seen in De Weerribben. On 20 May 2011, another male was seen at approximately the same location (Foto: Gaby Bollen).

Weerribben. Tijdens een uitje van Natuurpunt Neerpelt (bekend van Bezoekerscentrum de Wulp op het Hageven) is het Gerard die de bijzonderheid als eerste ziet. Door alert te reageren weet hij de andere excursiegangers te overtuigen dat er snel een fototoestel moet komen. Gaby Bollen weet enkele foto's te maken, zodat het geval op sterk aandringen van Gerard in ieder geval gedocumenteerd wordt. De beste foto (Figuur 2) wordt pas later opgestuurd naar Nederlandse libellenexperts. Toch wordt er nauwelijks aandacht aan besteed (de foto wordt hier voor het eerst gepubliceerd). Een groot-scheepse zoekactie heeft mogelijk door de verlate melding nog maar weinig zin. Er wordt dan ook niets meer gezien in 2009. Ook bij intensief onderzoek dat jaar op een groot aantal potentiële geschikte locaties wordt de soort niet aangetroffen. Het geval belandt in eerste instantie vooral in de categorie 'spannend en interessant' en is pas naar aanleiding van latere gevallen alsnog ingediend en aanvaard door de CWNO. Op 15 mei 2010 is het weer tijd voor de jaarlijkse excursies van Staatsbosbeheer naar De Weerribben. De Donkere waterjuffer (*Coena-*

grion armatum) is de doelsoort voor die dag. Het loopt deze keer echter heel anders. De ochtendgroep gaat erg content naar de vaste wal terug met tientallen Donkere waterjuffers. In de middagexcursie steelt een andere, nog zeldzamere soort plots de show. Langs de waterkant ontstaat een groeiende groep waarnemers wanneer Eric Janssen een uitsluitende Sierlijke witsnuitlibel vindt! Het exemplaar sluipt verfrommeld uit (Figuur 3) en heeft waarschijnlijk niet lang geleefd. Het nieuws wordt niettemin met gejuich ontvangen en haalt in tegenstelling tot het geval in 2009 wel veel pers (o.a. in DE STENTOR, MEI 2010). Bij gerichte zoekacties rondom deze plek vinden Ronald van Seijen en Peter de Boer op 18 mei 2010 nog een huidje (Figuur 4) op hetzelfde petgat als de uitsluiper van 15 mei. Ondanks uitgebreide verdere zoekacties, blijft het hierbij. De vondst van de huidjes bewijst dat voortplanting van de Sierlijke witsnuitlibel plaatsgevonden heeft in De Weerribben in 2007 of 2008.

Zoeken en vinden in 2011

Naar aanleiding van de waarnemingen in 2009

Figuur 3. De onfortuinlijke Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) van 15 mei 2010, NP De Weerribben. De vondst was aanleiding voor meerdere zoektochten naar vliegende exemplaren. Deze werden helaas dat jaar niet gevonden.

The unfortunate Leucorrhinia caudalis of 15 May 2010. This find led to a concerted search for flying individuals, which regrettably were not found that year (Foto: Eric Janssen).

en met name 2010 zijn Theo Muusse en Gert Veurink op 11 mei 2011 gericht op zoek gegaan naar Sierlijke witsnuitlibel in De Weerribben. Duidelijk was dat deze datum behoorlijk vroeg was gekozen, maar gelet op het feit dat er een milde nawinter en een erg warm voorjaar waren geweest, werd een vondst op deze datum toch realistisch geacht (STERNBERG & BUCHWALD, 2000). De dag ervoor, op 10 mei, is Theo Muusse op de bekendste plek voor *Leucorrhinia caudalis* in Noord-Frankrijk gaan kijken of er al imago's te bewonderen waren en om ervaring op te doen met het zoekbeeld. De soort vloog al uitgebreid rond (Figuur 14 & 15). Dit feit gecombineerd met het voorspelde mooie weer was genoeg reden om het te gaan proberen. De bekende plek van de Donkere waterjuffer wordt uitgebreid bestudeerd. Donkere waterjuffers vliegen nog volop (ten minste 30 exemplaren), ondanks de vroegere piek in de vliegtijd dan in andere jaren. De auteurs worden het snel eens dat deze plek wellicht niet ongeschikt is, maar dat er zeker betere

plekken in de buurt moeten zijn. De plek mist de verwachte beschutting van bomen aan de oever en vooral de verplichte ondergedoken vegetatie. Meer Gele plomp (*Nuphar lutea*) en/of Witte waterlelie (*Nymphaea alba*) moet elders toch ook te vinden zijn. Er wordt verder gevaren. We kiezen dan niet om naar een Ralreiger (*Ardeola ralloides*) te gaan kijken die 500 meter verderop zit, na ongezien over ons heen gevlogen te zijn. Plaatsen met Waterlelie en Gele plomp-bladeren krijgen extra aandacht. Om iets na 13 uur vinden we een fraaie plek. De fluisterboot stopt en lopend over het rib kijken we de Gele plomp-bladen weer af. Opeens vliegt een middelgrote libel met blauw-grijze kleur op het achterlijf langs. Een glimp van witte streepjes in de lucht alarmeert ons. Daar hebben we het over gehad. Het kwartje valt direct! "Hé, dat is 'm toch of niet?" De libel gaat pontificaal op een Gele plomp-blad op 10 meter afstand zitten. Er klinkt het geratel van twee fototoestellen, gevolgd door gejuich en het maken van meer foto's. Zoals verwacht, moest

Figuur 4. Het larvenhuidje van Sierlijke Witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*), gevonden op 18 mei 2010 op Kleine lisdodde (*Typha angustifolia*), NP De Weerribben. Opvallend zijn de grote rugdoornen en de zijdoornen op segment 7; onderscheidende kenmerken ten opzichte van andere *Leucorrhinia*-soorten.

The Leucorrhinia caudalis exuvia found on 18 May 2010 on Lesser Bulrush (Typha angustifolia) in De Weerribben. Conspicuously large dorsal spines and lateral spines on S7, distinguishing it from exuviae of other Leucorrhinia species (Foto: Ronald van Seijen).

Figuur 5. De witte streepjes van *Leucorrhinia caudalis* tijdens het vliegen zijn een duidelijk kenmerk.

The white lines seen in flight are a clear distinguishing mark of flying Leucorrhinia caudalis (Foto Gert Veurink).

Figuur 6. De voortplantingslocatie in De Weerribben, 11 mei 2011.
The reproduction site at De Weerribben, 11 May 2011 (Foto: Gert Veurink).

de soort zich laten zien als hij er zou zitten. De witte streepjes tijdens het vliegen zijn een duidelijk eerste kenmerk! Al snel duikt een tweede mannetje op. Verder zoeken levert een totaal op van vier mannetjes en één vrouwtje.

Vervolg in 2011

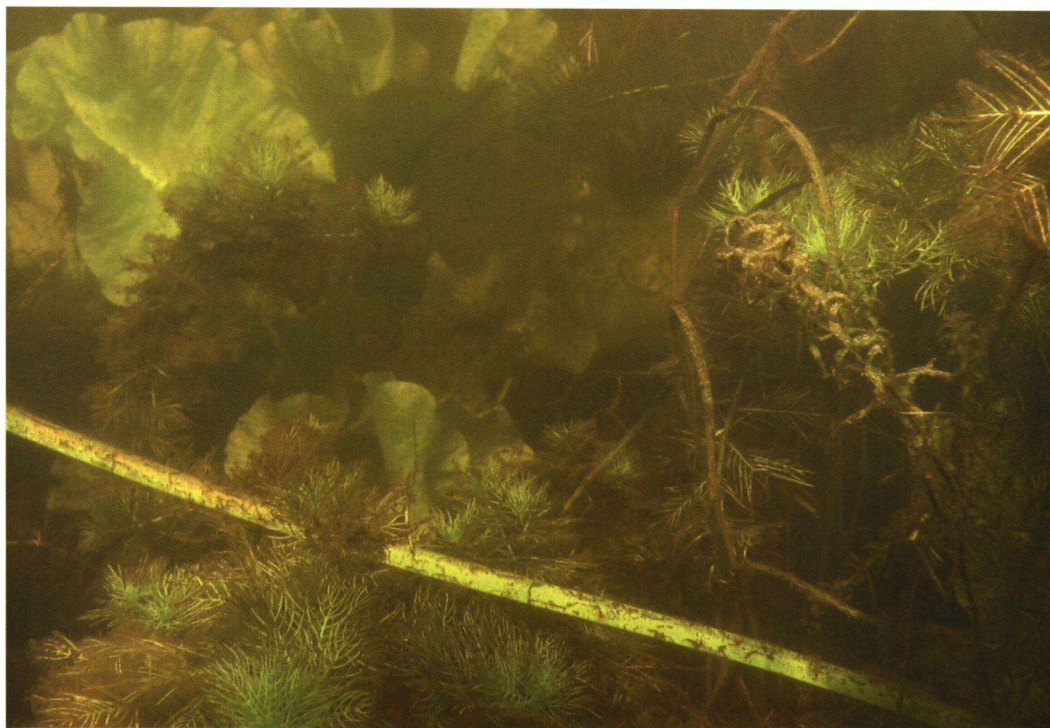
In de volgende dagen wordt er bij nieuwe bezoeken wederom succes geboekt. Op 13 mei 2011 vinden Dick Groenendijk en Tim Termaat ook exemplaren op nabijgelegen petgaten. Bovendien vinden zij twee huidjes van *Leucorrhinia caudalis*. Evert Ruiter telt diezelfde dag maar liefst acht exemplaren op deze plek. Op 20 mei 2011 worden op dezelfde plekken Sierlijke witsnuitlibellen gezien. Die petgaten liggen geclusterd, min of meer rond de plekken van 2010 en 2011. De meest opvallende plek ligt echter aan de andere kant van De Weerribben (ontdekt door Bas Verhoeven, Johan van 't Bosch en Theo Muusse), ongeveer op de locatie van het mannetje uit 2009. Daar wordt één mannetje aangetroffen. Ook later in het seizoen is de Sierlijke witsnuitlibel op verschillende plaatsen te zien. Ronald van Seijen zet de zoektocht voort

en vindt (samen met o.a. René Manger en Joachim van der Valk) tussen 25 mei en 15 juni 2011 nog drie locaties verspreid over De Weerribben. Op die locaties worden respectievelijk acht mannetjes, één mannetje, en vijf mannetjes en twee vrouwtjes gezien. Op een van deze locaties blijken ook meerdere petgaten bezet. Deze waarnemingen laten zien dat er een populatie aanwezig is in De Weerribben en dat de soort wijd verspreid is in dat gebied.

Als klap op de vuurpijl vindt Ronald van Seijen op 4 juni 2011 ook in De Wieden twee locaties! Ook deze plek blijkt uiteindelijk meerdere locaties te bevatten wanneer half juni zowel Theo Muusse als Ronald van Seijen nog twee bezette wateren kunnen noteren. Gezien de zoekintensiteit en de snelheid waarmee in 2011 nieuwe plekken zijn gevonden, is het mogelijk dat bij het verschijnen van dit artikel nog meer plekken bekend zijn.

Waarnemingsomstandigheden en gedrag

Ten tijde van de eerste vondst op 11 mei 2011 was het licht bewolkt en 21 graden Celsius. De windkracht bedroeg 3 tot 4 Beaufort en was wat wisselend van richting. Opvallend was dat ook

Figuur 7. De locatie zoals hij er onder water uit ziet, vlakbij de plek waar een huidje werd gevonden op 13 mei 2011.
Reproduction site, seen under water. An exuvia was found nearby on 13 May 2011 (Foto: Roy van Grunsven).

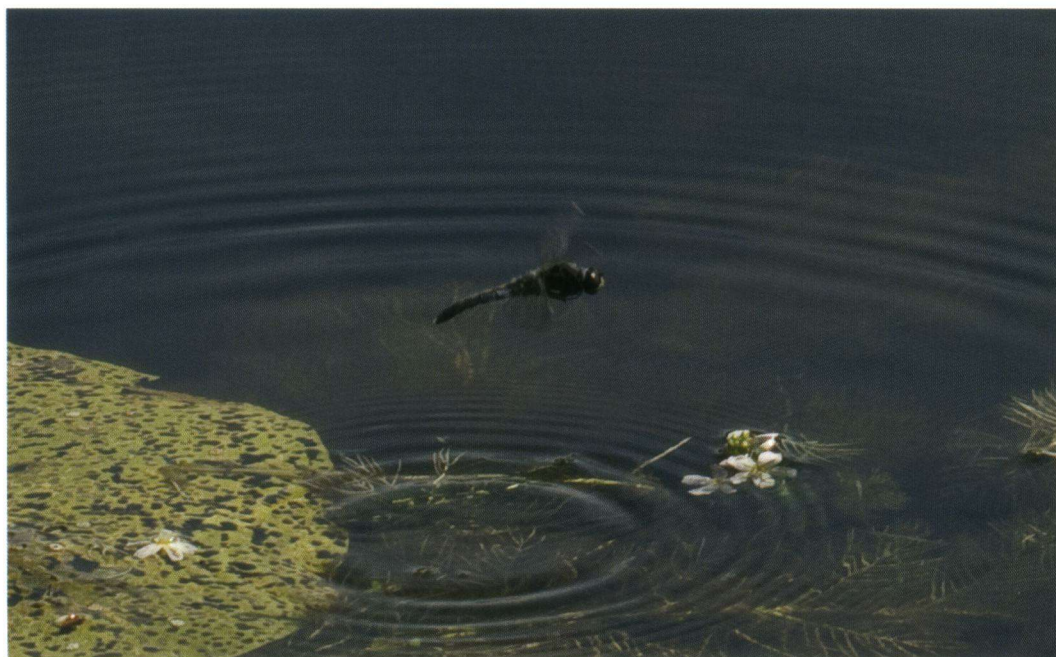

Figuur 8. De enige copula van Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) die werd gezien in De Weerribben op 11 mei 2011.
The only copula of Leucorrhinia caudalis observed in De Weerribben on 11 May 2011 (Foto: Theo Muusse).

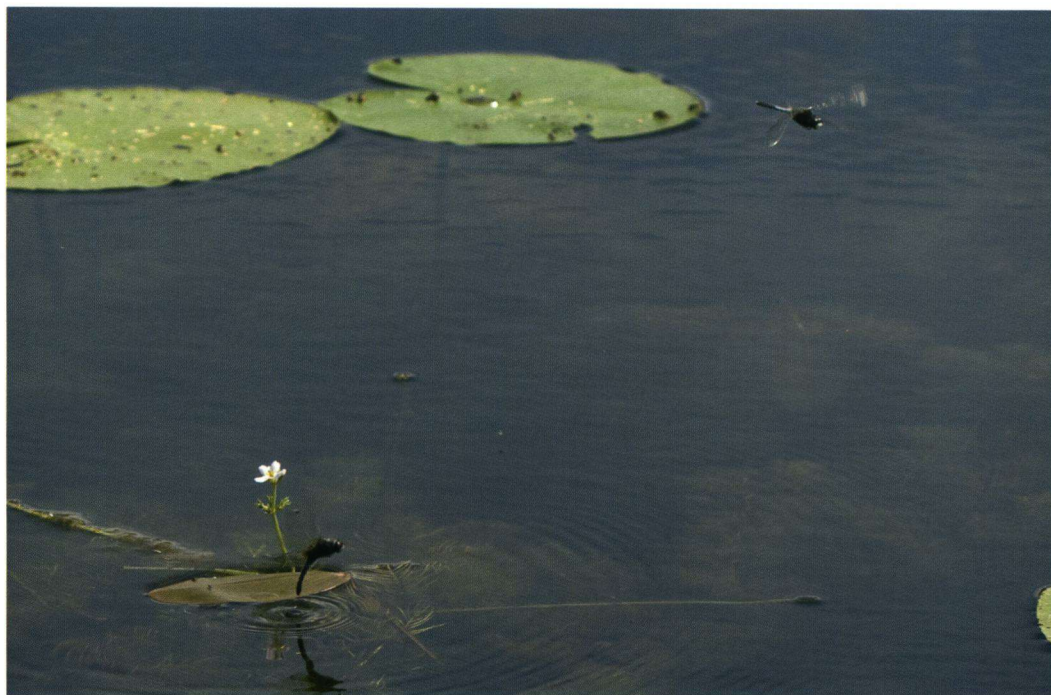
Figuur 9. Dezelfde copula als in figuur 8 vloog even op om verder te gaan op een volgend blad. NP De Weerribben, 11 mei 2011.

The same copula lifted off for a moment to continue on the next lily pad. NP De Weerribben, 11 May 2011 (Foto: Gert Veurink).

Figuur 10. Hetzelfde vrouwtje als boven, nu bezig met de ei-afzet. NP De Weerribben, 11 mei 2011. Duidelijk is te zien dat ze plekken kiest waar ondergedoken vegetatie groeit, zoals hier Waterviolier (*Hottonia palustris*).

*The female from the copula, ovipositing. De Weerribben, 11 May 2011. The image shows clearly the preference for submerged vegetation such as *Hottonia palustris* (Foto: Gert Veurink).*

Figuur 11. Hetzelfde paartje Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) als figuur 9. NP De Weerribben, 11 mei 2011. Het mannetje begeleidt het vrouwtje en vliegt rondjes om haar heen met maximaal anderhalve meter afstand. Het vrouwtje bepaalt waar de eitjes worden afgezet, zolang het maar binnen zijn territorium is.

The same copula of Leucorrhinia caudalis, 11 May 2011. The male accompanies the female and flies in circles around her at a distance of 1,5 m. maximum. The female determines the spot for ovipositing, as long as it is inside the male's territory (Foto: Gert Veurink).

bij een flinke windvlaag dwars op het petgat de mannetjes territoriaal op het water bleven. In de weken voorafgaand aan de vondst was het aanhoudend droog en warm. De volgende dagen bepaalde het weer de waarnemingen; op de beide georganiseerde excursies van Staatsbosbeheer en de NVL was er op 22 mei 2011 door de harde wind (5-6 Beaufort) niets te zien. Enkele dagen later was het warm en windstil wat resulteerde in het verschijnen van meerdere mannetjes voor 10.30 uur (René Manger). In De Wieden werd op een warme avond eind mei nog een mannetje gezien om 18.30 uur.

Larven en huidjes

De twee in 2011 gevonden larvenhuidjes werden gevonden in één van de petgaten waar enkele mannetjes territorium hielden. Beide larvenhuidjes waren mannetjes en bevonden zich circa 10-20 centimeter boven het water vlak aan de oever. Eén van de huidjes werd gevonden in een ijle riet-vegetatie, het andere huidje hing in een

overhangende pol zegge. Beide huidjes uit 2010 werden eveneens direct op de oever gevonden, op 20 cm hoogte. In het water bevonden zich velden met waterviolier en dichte structuren van andere waterplanten, waaronder Krabbenscheer (*Stratiotes aloides*), Plat fonteinkruid (*Potamogeton compressus*), Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*) en Gele plomp. Op deze uitsluitlocaties werden naar verhouding weinig andere huidjes van laagveensoorten gevonden. De hogere dichtheden huidjes van bijvoorbeeld Glassnijder (*Brachytron pratense*), Vroege glazenmaker (*Aeshna isocetes*) en Gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*) werden gevonden in meer verlandende vegetaties met bijvoorbeeld Waterscheerling (*Cicuta virosa*) en Krabbenscheer, aan het doodlopende einde van het petgat. Mogelijk dat de larven van de Sierlijke witsnuitlibel vergeleken met andere laagveensoorten meer in de openwaterzone hun leefgebied hebben, maar daar wel afhankelijk zijn van een weelderige onderwaterbegroeiing.

Figuur 12 . Mannetje Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*), NP De Weerribben, 1 juni 2011.
Male *Leucorrhinia caudalis*, De Weerribben, 1 June 2011 (Foto: Ronald van Seijen).

Een beeld van de onderwaterbegroeiing op de plekken waar de larvenhuidjes in 2011 werden aangetroffen is te zien op figuur 7. Op de vindplaats van de larvenhuidjes uit 2010 was echter nauwelijks onderwaterbegroeiing aanwezig.

Gedrag en voortplanting

Op 11 mei is gedurende twee uur het gedrag bestudeerd. De mannetjes Sierlijke witsnuitlibel verdedigen hun territoria tegen andere mannetjes vanaf een groot drijvend blad. Hierdoor zijn de mannetjes relatief makkelijk te vinden. De vier mannetjes houden hun territoria van ongeveer 30m² op het midden van het water (tot twee meter van de oever) en jagen andere mannetjes van dezelfde soort en andere soorten weg. In tegenstelling tot hetgeen wordt beschreven in De Nederlandse Libellen (NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE (NVL, 2002) zijn ze niet alleen agressief naar soorten van ongeveer gelijke grootte. Ze blijken ook agressief naar de wat grotere Viervlek (*Libellula quadrimaculata*) en Smaragdlibel (*Cordulia aenea*), en ook Glassnijders en eenmaal een Bruine korenbout (*Libellula fulva*) worden uit het territorium verjaagd. Grote roodoogjuffers (*Erythromma najas*)

en Lantaarntjes (*Ischnura elegans*) mogen ongehinderd door het territorium vliegen. Een copula Grote roodoogjuffer leidt maar kortstondig tot agressieve activiteit. GRAND EN BOUDOT (2006) maken eveneens melding van het verjagen van grotere soorten tot en met Grote keizerlibel (*Anax imperator*). Zij melden tevens dat, anders dan bij andere witsnuitlibellen, de territorialiteit en agressie toeneemt wanneer hun dichtheid hoger wordt. Het territoriale gedrag van de mannetjes maakte het eenvoudig om ze steeds terug te vinden en te tellen.

Tot grote verrassing van de waarnemers vliegt op 11 mei om 13.45 uur opeens een vrouwtje het beeld in dat eitjes afzet. Op dat moment wordt geen begeleidend mannetje waargenomen. Het ei-afzettende vrouwtje wordt door een ander mannetje gegrepen. De paring vindt direct plaats op een blad van Gele plomp in zijn territorium (NVL, 2002) (Figuur 8 & 9). De paring duurt 5-6 minuten. Dan zet het vrouwtje haar eitjes af in zijn territorium terwijl hij haar begeleidt (anders dan PAJUNEN, 1964 & STERNBERG & BUCHWALD, 2000) (Figuur 10 & 11). Het dippen van de eitjes in het water duurt eveneens 5 minuten. Op de plekken die ze binnen zijn territorium kiest, is steeds

ondergedoken vegetatie te zien. Het mannetje vliegt rondjes van een meter doorsnee, om het vrouwtje heen. Dit kan zijn om andere mannetjes weg te houden maar wellicht ook om ervoor te zorgen dat het vrouwtje niet buiten zijn territorium komt. Alle dip-plaatsen (ongeveer 15) liggen vrij dicht bij elkaar en komen niet in de buurt van de grens van zijn territorium. Dan vliegt ze hoog weg richting bomen. Dit komt overeen met hetgeen beschreven is in STERNBERG & BUCHWALD (2000). In haar terugvlucht richting bomenrand wordt het vrouwtje gegrepen door een mannetje Glassnijder en meegenomen in zijn poten. De mannetjes blijven in ieder geval tot 15.00 uur op de bladeren. Op een andere dag observeerde Ronald van Seijen drie mannetjes die vanaf rietstengels opereerden. Eentje deed dat heel lang op een plek zonder drijvende bladeren maar met mooie onderwatervegetatie. Een tweede exemplaar deed gedurende twee minuten uitvallen vanaf een horizontaal over het water hangende stengel. Een derde mannetje bezette tijdens 2,5 uur observatie vijf verschillende plekken binnen een straal van ongeveer 10 bij 15 meter. Vier van deze plekken waren Gele plomp- en Witte waterleliebladeren waarbij een blad een halve meter uit de kant lag. De vijfde plek was een rietstengel die praktisch tegen de oever stond (Figuur 12). De andere drie plekken waren ongeveer drie tot

tien meter uit de oever. De mannetjes op deze locatie zitten voor een groot deel heel dicht bij de kant, mogelijk omdat in het midden niet overal bladeren drijven. Als die bladeren er wel zijn lijkt er wel een voorkeur te bestaan voor een zitplek meer naar het midden. In De Wieden zat een mannetje midden op het water van een op deze plaats zo'n 50 meter breed water. De twee eiafzettende vrouwtjes op deze locatie zetten beide solitair eitjes af wat (niet opgemeten) iets van een minuut of drie leek te duren.

Biotoop

De plek waar de populatie op 11 mei 2011 is aangetroffen, is een doodlopend open petgat van 15 meter breed dat naar het einde toe ondieper wordt (Figuur 6). De hoeveelheid ondergedoken waterplanten neemt richting het einde toe. Het water is aan het eind helder met meer dan 1 meter zicht. In het water groeit Krabbenscheer, Kleine egelskop (*Sparganium emersum*), Gele plomp en veel Waterviolier (*Hottonia palustris*). Ondergedoken staat er Smalle waterpest, Glanzig fonteinkruid (*Potamogeton lucens*), Fonteinkruid (*Potamogeton spec.*) en Kransvederkruid (*Myriophyllum verticillatum*). Blijkens de literatuur is deze submerse vegetatie belangrijker dan de drijvende waterplanten (onder meer: NVL, 2002 & GRAND & BOUDOT,

Tabel 1. Waarnemingen van Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) in Nederland tot 2011
Records of Leucorrhinia caudalis in The Netherlands prior to 2011.

Jaar/datum	Locatie	Provincie	Aantal en geslacht
19e eeuw	Venlo	Limburg	4 vrouw
1903	Plasmolen	Limburg	Max. 8 man en 5 vr.
1914 - 1951	Oisterwijkse vennen	Noord-Brabant	Max. 28 man en 6 vr.
13 juni 1920	Ankeveen	Noord-Holland	1 man
1922 en 1924	Deventer	Overijssel	4 man, 3 vrouw
26 mei 1970	Malpieven, Valkenswaard	Noord-Brabant	1 man
6-13 juni 2006	ENCI groeve, Maastricht	Limburg	1 man, later copula
22 juni 2009	NP De Weerribben	Overijssel	1 volwassen man
15 mei 2010	NP De Weerribben	Overijssel	1 uitsluitende vrouw
18 mei 2010	NP De Weerribben	Overijssel	1 larvenhuidje

2006). Langs de oever staat een smalle strook met vooral riet en zeggen zoals Scherpe zegge (*Carex acuta*), Moeraszegge (*Carex acutiformis*) en Draadzegge (*Carex lasiocarpa*) van één tot anderhalve meter hoog. Op 50 meter afstand staat een bomenrij. De plek net ten noorden van Kalenberg wijkt af van bovengenoemde locatie. Deze plek is een smal, doodlopend slootje van nog geen 2 meter breed met een bredere bocht van 3 meter breed. Het water is erg helder en er drijft één Gele plomp en onder water groeit onder andere Kransvederkruid.

Twee locaties lijken wel redelijk op bovenstaande beschrijving, maar twee andere kenmerken zich doordat er hoofdzakelijk Waterpest als onderwatervegetatie te vinden is en hier en daar wat Krabbenscheer. Beide zijn vrij grote wateren, een daarvan is ongeveer 50 bij 250 meter, de ander tot 60 bij 250 meter. Het smalste water waar een mannetje werd aangetroffen was plaatselijk zo verland dat er over een meter of twee water in stond (hier zat het mannetje),

verderop was het tot een meter of tien breed.

Andere soorten op de waarnemingslocatie

Op de locatie in De Weerribben werden ook de volgende soorten waargenomen: Variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*), Lantaarn-tje, Grote roodoogjuffer, Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*), Glassnijder, Vroege glazenmaker, Smaragdlibel, Viervlek, Bruine korenbout en Gevlekte witsnuitlibel. De algemeenste buurman op de locatie en een constante uitdager voor de Sierlijke witsnuitlibellen is de Smaragdlibel. Door de ligging van de territoria (tot tenminste 2 meter van de oever) had het nog erger gekund! Langs de oever is het nog drukker met agressieve Smaragdlibellen en Viervlekken. Omgekeerd lijkt de keuze voor het relatief luwe deel van het petgat, het midden, een slimme keuze voor de niet zo grote Sierlijke witsnuitlibellen.

Waarnemingen in Nederland

De bekende waarnemingen uit Nederland zijn

Figuur 13. Een voortplantingslocatie in De Wieden, 4 juni 2011.
A reproduction site at De Wieden, 4 June 2011 (Foto: Ronald van Seijen).

Figuur 14 & 15. Sierlijke witsnuitlibellen (*Leucorrhinia caudalis*), Laôn, Noord-Frankrijk, 10 mei 2011. *Leucorrhinia caudalis*, Laôn, Northern France, 10 May 2011 (Foto: Theo Muusse).

weergegeven in tabel 1, zie vorige pagina.

Opvallend is de waarneming nabij Venlo, gezien de moeilijkheid om vrouwtjes te zien en het gemak (relatief) om mannetjes te vinden. De waarnemingen van de laatste jaren voldoen aan het beeld in Duitsland en Polen. Daar is het ook een voorjaarssoort die vooral in mei en juni wordt gezien. Opvallend is de late datum van 2009, vergeleken met de andere waarnemingen in hetzelfde gebied. De waarneming van 11 mei 2011 is de vroegste waarneming tot nu toe. De op 11 mei waargenomen mannetjes ogen behoorlijk uitgekleurd; de gele tint in de witte achterlijfsaanshangselen duidt er wel op dat ze niet heel oud zijn (PERS. MED. JO HERMANS). Gezien de rijpingstijd van acht tot twaalf dagen zijn ze waarschijnlijk rond 1 mei uitgeslopen. De uitgeslopen imago's van 2010 (in ieder geval één) zullen rond 25 mei de territoria opgezocht hebben, ruim twee weken later dan in 2011. Dit komt overeen met de algehele fenologie in 2011, waarbij veel soorten een record neer hebben gezet.

Verspreiding en dichtstbijzijnde populaties

De Sierlijke witsnuitlibel is één van de zeldzamere libellensoorten van Europa. Op de Europese Rode Lijst (KALKMAN ET AL., 2010) heeft de soort de status 'near threatened' of 'achteruitgaand'. De dichtstbijzijnde bekende populaties van de Sierlijke witsnuitlibel liggen nabij Keulen en in noordoost-Frankrijk. In het Verenigd Koninkrijk en Ierland ontbreekt de soort. In Luxemburg werd enkele jaren geleden na lange tijd weer een populatie gevonden. Tot voor kort werd de soort in België als 'regionaal uitgestorven' beschouwd (DE KNIJF ET AL., 2006).

Tien dagen na de ontdekking in Nederland werd op 21 mei 2011 een populatie gevonden in het uiterste zuiden van België. Pieter Vantieghem, Jurgen Dewolf en Davy de Groot zagen rond 17.30 uur meer dan 15 mannetjes en minstens één, mogelijk twee copulae. De dag daarop werden niet minder dan 38 exemplaren van de Sierlijke witsnuitlibel geteld. De twee daaropvolgende weken werd de soort nog op vier plaatsen (Florenville, Meix-devant-Virton, Rouvroy en Malmedy), allen in het zuiden van België gezien. Steeds werd er één mannetje waargenomen (VANTIEGHEM ET AL., 2011). De populatie in zuid-België is gevestigd in een oude groeve die zich spontaan evolueert.

In het westen van Duitsland is een handvol locaties te vinden. De soort is algemener naar het oosten toe. Met name de regio's ten noorden van Berlijn, Polen en Rusland gelden als gebieden waar de soort gemakkelijker te vinden is. Bij Keulen (west-Duitsland), ongeveer 235 kilometer van De Weerribben, zit een populatie in een visvijver-complex. In Frankrijk komen in verschillende regio's nog populaties voor. In het noordoosten van Frankrijk zijn die te vinden in de buurt van Laôn, in de noordelijke Franse Ardennen, in de Champagnestreek en in de Franse Lorraine. Plaatselijk zijn er verschillende grote populaties (DELASALLE, 2003; GRAND & BOUDOT, 2006). Een van de grotere populaties in Noord-Frankrijk bevindt zich ten noorden van Laôn (DE KNIJF, 1997; DELASALLE, 2003). In dit meer dan 1000 ha grote alkalisch laagveengebied werden ruim 150 vijvers uitgegraven, meestal nu in gebruik als visvijvers. Slechts een 20-tal vijvers daarvan zijn vrij toegankelijk en gemakkelijk te onderzoeken

op libellen (DE KNIJF, 2004). Op verschillende van die vijvers is de Sierlijke witsnuitlibel aanwezig en de totale populatie in het gebied moet wellicht enkele honderden dieren bedragen. De Knijf en zijn groep namen de soort waar op één van de eerste vijvers als je het gebied binnengaat. De bewuste vijver is anderhalve meter diep en heeft veel Waterlelie. Onder water staat veel Kransvederkruid. Het water is helder tot de bodem. Rondom elke vijver staat een dubbele bomenrij met ondergroei. De Sierlijke witsnuitlibel komt hier, naast juffersoorten, samen voor met veel Bruine korenbouten (honderden), Vroege glazenmaker, Smaragdlibel, Grote keizerlibel en Glassnijder. Op 10 mei 2011 waren er geen andere witsnuitsoorten te zien, maar wel Plasrombout (*Gomphus pulchellus*) en Tweevlek (*Epiptera bimaculata*).

De Weerribben, vestiging, toekomst en bescherming

De Sierlijke witsnuitlibel werd vanaf 1970 als verdwenen uit Nederland beschouwd (Nederlandse Rode Lijst). De afgelopen vier decennia waren er geen waarnemingen tot in 2006 een copula werd gezien in de ENCI groeve nabij Maastricht. Voor het eerst in 60 jaar is er nu een populatie aanwezig. Goede bescherming van het biotoop is derhalve essentieel.

Als opgemerkt is een goed ontwikkelde submerse vegetatie van groot belang en belangrijker dan de drijvende vegetatie. Er moet sprake zijn van helder water en voedselrijkdom. De Nederlandse Libellen (NVL, 2002) geeft aan dat wanneer het wateroppervlak dicht dreigt te groeien men open plekken moet creëren. Dit dient echter te gebeuren zonder grote schade aan de submerse vegetatie of de helderheid van het water toe te brengen. Het cyclisch schonen van de petgaten in De Weerribben kan een manier zijn om het juiste stadium van verlanding aan te blijven bieden. Gezien de verspreiding in ten minste zes petgaten is het toekomstperspectief voor deze soort met deze beheersvorm veelbelovend. Maar mogelijk waarborgt de aanwezigheid van petgaten in verschillende stadia van ontwikke-

ling een blijvend aanbod van geschikte petgaten op wisselende locaties. In de laagveengebieden in Noordwest Overijssel lijkt zich de laatste jaren veel op het oog geschikt uitzien biotoop te ontwikkelen.

De vraag wanneer de soort zich in De Weerribben en De Wieden heeft gevestigd is een intrigerende. Gaat het om een recente vestiging of is de soort al langer (onopgemerkt) aanwezig? Algemeen wordt aangenomen dat *L. caudalis* een tweejarige voortplantingscyclus heeft. De vondst van de twee larvenhuidjes in 2010 maakt het daarom aannemelijk dat de soort zich zeker al in 2008 in De Weerribben heeft gevestigd. Indien het mannetje uit 2009 een product is van lokale voortplanting, dan zou de soort al sinds 2007 aanwezig moeten zijn. Het feit dat er dit jaar territoriale mannetjes op een flink aantal plaatsen te zien zijn, geeft zeker aan dat de soort in 2009 op een aantal plaatsen langs geweest is en eieren heeft afgezet.

Gezien de aanwezigheid op diverse locaties in De Weerribben en De Wieden (en een geschat maximum van 35 waargenomen mannetjes en 4 vrouwtjes) en de aanwezigheid van veel op het oog geschikt biotoop, is het waarschijnlijk dat de Sierlijke witsnuitlibel in De Weerribben en Wieden een gezonde populatie kan ontwikkelen of al een gezonde populatie heeft. In de toekomst kan de soort zich wellicht verspreiden naar omliggende en gelijksoortige gebieden, zoals de Rottige Meenthe, Brandemeer en de Lindevallei. Het is niet onmogelijk dat de soort zelfs al aanwezig is in deze gebieden. Maar ook buiten laagveen/natuurgebieden liggen mogelijk kansen. Wellicht bieden ook dode of hergraven rivierarmen en afgesloten kanalen opties voor vestiging.

Theo Muusse

Billitonstraat 19

3312SB Dordrecht

pr.nvl@brachytron.nl

Gert Veurink

activiteiten.nvl@brachytron.nl

Literatuur

- Bos, F., M. Wasscher & W. Reinboud, 2007.** Veldgids Libellen, 5e druk. KNNV uitgeverij, Zeist.
- Bouwman, J.H. Bouwman, V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk, R. Ketelaar, R. Manger en T. Termaat, 2008.** Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. *Brachytron* 11(2): 103-198.
- De Knijf, G. 1997.** Verslag van de excursie naar de moerassen van Laõn op 15 juni 1997. *Gomphus*, 13 (3): 79-82.
- De Knijf, G. 2004.** *Somatochlora arctica* (Zetterstedt, 1840) espèce nouvelle pour la Picardie (Odonata, Anisoptera, Corduliidae). *Martinia. Bulletin des Odonatologues de France*, 20: 21-23.
- De Knijf, G., Anselin, A., Goffart, P. & M. Tailly (eds.) 2006.** De libellen (Odonata) van België: verspreiding - evolutie - habitats. Libellenwerkgroep Gomphus ism Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Delasalle, J.-F. 2003.** Atlas préliminaire des Odonates de Picardie (1970-2002). Picardie Nature, Amiens.
- Dijkstra K.-D. B. & R. Lewington (illustraties), 2008.** Libellen van Europa: veldgids met alle libellen tussen Noordpool en Sahara. Tirion Uitgevers, Baarn.
- Grand, D. & Boudot, J.-P. 2006.** Les Libellules de France, Belgique et Luxembourg. Biotope, Mèze (Collection Parthénope).
- Huskens, K., 2006.** Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) in Zuid Limburg, NVL-nieuwsbrief 10 (3): 3-4.
- Heidemann, H. & R. Seidenbusch, 2002.** Die Libellenlarven Deutschlands: Handbuch für Exuvien-sammler. In: Die Tierwelt Deutschlands, Teil 72. Goecke & Evers, Kelttern.
- Kalkman, V. J., J.-P. Boudot, R. Bernard, K.-J. Conze, G. De Knijf, E.S. Dyatlova, S. Ferreira, M. Jovic, J. Ott, E. Riservato & G. Sahlén, 2010.** European Red List of Dragonflies. Office for Official Publications of the European Union, Luxembourg
- Mauersberger, R. & D. Heinrich, 1993.** Zur Habitatpräferenz von *Leucorrhinia caudalis* (Charpentier) (Anisoptera: Libellulidae). *Libellula* 12: 63-82.
- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2002.** De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Pajunen, V.I., 1964.** Aggressive behaviour in *Leucorrhinia caudalis* Charp. (Odon., Libellulidae). *Annales Zoologici Fennici* 1: 357-369.
- Schiel, F.-J., & M. Rademacher, A. Heitz & S. Heitz, 1997.** *Leucorrhinia caudalis* in der mittleren Oberrheinebene - Habitat, Bestandesentwicklung, Gefährdung. *Libellula* 16(3-4): 85-110.
- Schorr, 1996. M.,** *Leucorrhinia caudalis* (Charpentier, 1840). In : Van Helsedingen, P.J., L.Willemsse & M.C.D. Speight (Hrsg.): Background information on invertebrates of the habitat directive and Berne Convention. Part II – Mantodea, Odonata, Orthoptera and Arachnida. Council of Europe Publishing Nature and environment (Strasbourg), 80: 279-291.
- Sternberg, K. & R. Buchwald (ed.), 2000.** Die Libellen Baden-Württembergs. Band 2: Grosslibellen (Anisoptera). Ulmer, Stuttgart.
- Vantiegem, P., D. De Groote & J. Dewolf, 2011.** Herontdekking van *Leucorrhinia caudalis* (Charpentier, 1840) in België na een eeuw afwezigheid. *Nieuwsbrief Libellenvereniging Vlaanderen*, 5 (2):

Summary

Muusse, T. & G. Veurink, 2011. *Leucorrhinia caudalis* found reproducing in De Weerribben. *Brachytron* 14 (1): 14-27.

Recent discoveries show a viable population of *Leucorrhinia caudalis* in the two adjoining nature reserves of De Weerribben and De Wieden in the eastern part of The Netherlands. The species had been thought to be extinct for the last forty years, until the accidental discovery of specimens in 2009 and 2010. In 2011 this led to a sustained search effort which was crowned with success. The species shows a marked preference for clear water with a submerged vegetation for ovipositing. Males prefer floating lily pads as a basis for guarding their territories, but make do with other perches at need. Protection of the habitat is in order. Current maintenance policies of both nature reserves seem to fulfill the requirements, offering hope for the future. The species has also been rediscovered in Belgium and Luxembourg. On the European Red List the species is still marked as 'near threatened'.

Keywords

Odonata, Libellulidae, *Leucorrhinia caudalis*, The Netherlands, Overijssel, De Weerribben, De Wieden, discovery, reproduction.